

УДК 343.98

М.В. ДАНЬШИН, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛІСТИКИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ПРИКЛАДНИМИ ГАЛУЗЯМИ ЗНАНЬ

Ключові слова: наука, криміналістика, психологія, конфліктологія, статистика, медицина, психіатрія

Розвиток науки як своєрідного соціального феномену, відбувається залежно від певних факторів всесвітнього масштабу, що торкаються всіх без винятку знань, у тому числі й юридичних. До числа основних з них можна віднести зазначені ще Р.С. Белкіним: «прискорення темпів розвитку науки в цілому («інформаційний вибух»), особливо в «точках зростання», тобто в точках взаємодії наук; матеріалізація і формалізація знань; проникнення математики в усі нові галузі знань; тенденція переходу від аналізу до синтезу, системного аналізу – звідси інтерес до моделювання, структурно-функціонального методу, принципу додатковості; зростання наукового потенціалу суспільства; зростання ролі та ефективності науки; інтеграція наук; поява комплексних наук; загальний інтерес до методології, логіки та філософії науки; кібернетизація наукових досліджень» [1, с.13–14].

Висловлена Р.С. Белкіним на початку нового століття думка узагальненого характеру про можливі тенденції розвитку криміналістики в ХХІ столітті залишається ключовою і досить актуальною на сьогоднішній день.

У цьому зв'язку, криміналістика як спеціальна, комплексна, інтегральна юридична наука є складовим елементом загальної системи юридичних наук і має з ними міцні і різноманітні зв'язки, що відображають, з одного боку, вплив цих наук на криміналістику, а з іншого – вплив самої криміналістики на інші

сфери юридичного наукового знання. Криміналістика при цьому розвивається за всіма правилами становлення сучасного наукового знання. Так, певними тенденціями вдосконалення криміналістики є встановлення її предметних зв'язків з іншими науками і визначення місця у всій системі сучасного наукового знання. У цьому аспекті особливу роль відіграє проблематика співвідношення, взаємопроникнення і впливу криміналістики та спеціальних прикладних галузей знання. Оскільки сама криміналістика є однією зі спеціальних юридичних наук, вона має досить міцні зв'язки з іншими прикладними науками.

Проблематика місця криміналістики в загальній системі наук залишається актуальною протягом досить тривалого часу та окремі її питання були об'єктами дослідження таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених-криміналістів як Т.В. Авер'янова, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, О.Ю. Головін, В.І. Громов, А.П. Гуськова, Л.Я. Драпкін, Р.Г. Домбровський, А.В. Дулов, Є.У. Зіцер, Г.О. Зорін, А.В. Іщенко, Є.П. Іщенко, А.О. Кавалієріс, В.Н. Карагодін, Н.С. Карпов, З.І. Кірсанов, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.Я. Колдін, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, Ю.Г. Корухов, С.Ю. Косарев, І.І. Котюк, В.І. Лебедев, В.Г. Лукашевич, Г.Ю. Маннс, Г.А. Матусовський, С.П. Митричев, Є.В. Німанде, В.О. Образцов, О.С. Подшибякін, Є.Р. Росинська, Т.О. Седова, Є.В. Смахтін, М.С. Строгович, П.І. Тарасов-Родіонов, В.М. Терехович, В.В. Тищенко, С.М. Трегубов, О.Г. Філіпов, О.В. Челишева, М.А. Чельцов, Б.М. Шавер, В.Ю. Шепітько, А.О. Ейсман, А.А. Ексархопуло, М.П. Яблоков, І.М. Якимов та ін. Однак більшість названих учених торкалася цієї проблематики з точки зору аналізу окремих тенденцій розвитку криміналістичної науки та її сучасних завдань. В їх наукових працях підкреслювалася важливість усвідомлення місця криміналістики у системі наукового знання, але їх роботи, як правило, не мали системного характеру. Вчені досліджували взаємозв'язок між окремими інсти-

тутами, поняттями та термінами криміналістики і кримінального процесу, аналізували взаємозв'язок кримінального права та кримінального процесу, але комплексно проблема місця криміналістики у системі наукового знання не досліджувалася. В наслідок чого проблематика співвідношення криміналістики зі спеціальними прикладними галузями знань не розглядалася як необхідний елемент системи зв'язків криміналістики з іншими науковими уявленнями. Зі своєї сторони ми ставимо за мету у нашому дослідженні, з урахуванням вимог щодо об'єму публікації, висвітити точки взаємопроникнення криміналістичної науки та окремих сучасних спеціальних наук, які націлені, так чи інакше, на вирішення завдань протидії злочинності. Для її досягнення зазначимо, що такими науковими знаннями ми вважаємо спеціальні юридичні науки. Саме вони, на наше глибоке переконання, досліджують, головним чином, прикладні аспекти юриспруденції, пов'язані з проблемами практичної реалізації правових норм, інакше кажучи, з «*юридичною технологією*». До наук такого роду, з якими криміналістика перебуває в особливо тісних зв'язках, на нашу думку, слід віднести юридичну психологію, юридичну конфліктологію, судову статистику, судову медицину і судову психіатрію.

Так, наприклад, в таких розділах криміналістики як криміналістична тактика і криміналістична методика розслідування злочинів, широко використовуються положення юридичної психології для розробки тактичних прийомів проведення окремих слідчих дій; розшуку осіб, які вчинили злочини; висунення та перевірки слідчих версій при плануванні розслідування окремих видів злочинів та ін. Більше того, становлення юридичної (спочатку судової) психології відбулося в прямому зв'язку з інтеграційними процесами в криміналістичних наукових знаннях, про що свідчить той факт, що авторами перших підручників з цієї дисципліни були такі відомі криміналісти як А.В. Дулов [2] і А.Р. Ратинов [3]. Юридична психологія є прикладною на-

укою. Її «батьківськими» дисциплінами є в рівній мірі психологія та юриспруденція [4, с.9].

Криміналістика широко використовує положення психології для розробки психологічних основ криміналістичної тактики і методики розслідування, а також для формування окремих криміналістичних учень. Юридична психологія сприяє розробці тактичних прийомів, заснованих на необхідному рівні психологічного впливу, що дозволяє встановити психологічний контакт, викрити брехню, актуалізувати забуте [5, с.19], а також при аналізі проблем і створенні методик розслідування окремих видів злочинів, наприклад, вбивств за відсутності трупа потерпілого [6, с.73]. У свою чергу проникнення психології в криміналістику створило сприятливі умови для використання теорії ігор і теорії рефлексивних ігор [7, с.171; 8, с.179].

Криміналістика взаємодіє також і з новою науковою дисципліною – юридичною конфліктологією, яка досліджує соціальні конфлікти, механізми їх виникнення, шляхи подолання, види конфліктів (внутрішні, зовнішні та ін.). Саме дані цієї науки найчастіше допомагають слідчому зрозуміти і пояснити причини поведінки злочинців, потерпілих, свідків та інших учасників процесу і на цій основі правильно оцінити їх поведінку і ті фактичні дані, джерелом яких вони є. Положення юридичної конфліктології допомагають також враховувати при розслідуванні злочинів певні чинники, що впливають на організацію слідчих і оперативно-розшукових заходів, і ефективність їх результатів.

Взагалі конфліктологія – це наука про закономірності виникнення, розвитку, завершення, а також принципи, способи і прийоми їхнього конструктивного регулювання. У цьому розумінні ми солідарні з думкою М.В. Примуша, який з цього приводу пише, що «наукові конфліктологічні знання повинні бути не лише результатом досліджень ученими конфліктів. Вони повинні спиратися на весь обсяг інформації, накопичений про конфлікти в процесі тривалої еволюції гуманітарних наук, що є у всіх релігійних вченнях, у

мистецтві, культурі суспільно-політичній практиці, знаннях, які використовуються людиною в повсякденному житті» [9, с.18].

У зв'язку з цим криміналістична наука, що перебуває на передньому краї протидії злочинності, без сумніву є своєрідним джерелом інформації для юридичної конфліктології. Це пов'язано насамперед з тим, що злочин як специфічний соціальний феномен, є відображенням конфлікту з суспільством, його інститутами і цінностями. У цьому сенсі можна з упевненістю говорити про тісні зв'язки криміналістики і юридичної конфліктології.

Дуже велике значення для криміналістики має судова медицина та судова психіатрія. Наукові розробки судової медицини широко використовуються у всіх розділах криміналістики. У її загальній теорії наукові знання з судової медицини знаходять свою реалізацію в дослідженнях проблем криміналістичної ідентифікації, способів і механізмів вчинення злочинів та ін. У криміналістичній техніці положення судової медицини використовуються в дактилоскопії, габітоскопії, при вивченні інших слідів людини. У криміналістичній тактиці судова медицина необхідна для розробки тактичних рекомендацій слідчого огляду, пред'явлення для впізнання, призначення і проведення судових експертиз та інших слідчих дій. У заключному розділі криміналістики без судово-медичних наукових знань практично неможливе створення окремих методик розслідування таких злочинів як вбивство, умисне завдання шкоди здоров'ю, катування, зґвалтування та ін.

У криміналістиці при розслідуванні злочинів, вчинених душевнохворими, обов'язково враховуються положення судової психіатрії. Висновки психіатра іноді набувають вирішального значення при вивченні особи злочинця або потерпілого.

Взагалі криміналістиці дуже близькі судова медицина та судова психіатрія. Їх дані широко використовуються при вирішенні специфічних криміналістичних завдань діагностичного та ідентифікаційного характеру, пов'язаних з дослідженням людського організму і його

психіки. У свою чергу ці науки сприймають і окремі положення криміналістики, особливо ті, що стосуються застосування методу криміналістичної ідентифікації.

Відомо, що злочинності як масовому явищу властиві статистичні закономірності, бо окремі факти тут нетипові для всього явища в цілому. Закономірності злочинності не можуть бути розкриті на прикладі одиничного, одного якогось злочину. Для цього необхідно аналізувати всю масу злочинів або більшу їх сукупність [10, с.32]. Тому криміналістика пов'язана і з судовою статистикою, дані якої використовують криміналісти як з метою оцінки діяльності своїх рекомендацій, так і для визначення тих напрямів криміналістичної діяльності, які потребують вивчення і розробки рекомендацій. Так, зв'язки між криміналістикою і судовою статистикою простежуються за трьома напрямками:

1. При розробці криміналістичних методик розслідування того чи іншого виду злочинів широко використовуються статистичні дані для збору та аналізу необхідної інформації з метою оптимізації та підвищення ефективності криміналістичних рекомендацій. Статистичні дані також визначають і ефективність застосування тих чи інших тактичних прийомів, операцій та ін., тобто прямо впливають на криміналістичну тактику.

2. Статистичні дані є необхідним критерієм удосконалення та застосування необхідних технічних засобів, а також використання досягнень інших наук при пошуку, зборі, зберіганні та аналізі слідів-речових доказів злочину.

3. Широко використовуються у криміналістичній науці. Так, статистичні дані є певним фундаментом для науково-дослідної криміналістичної роботи. Дисертаційні та інші дослідження мають достатньо усічений і «бляклий» вигляд, що часто свідчить про невиправданий розрив між теорією і практикою протидії злочинності, якщо в них не міститься аналіз статистичних даних.

Таким чином, підведемо підсумки.

По-перше, криміналістика «поглинає» деякі положення існуючих наукових уявлень,

«перетравлює» їх та використовує у вигляді власних наукових розробок, що націлені на оптимізацію процесу протидії злочинності. Певним прикладом можуть слугувати такі розділи криміналістичної науки як судова балістика, яка вийшла з суто військової науки, криміналістичне дослідження письма – графологія та ін.

По-друге, криміналістика надає «поштовх» для появи та розвитку інших самостійних наук, коли не може їх «поглинути», однак стикається надалі з ними як основна притягуючи сила, навколо котрої рухаються певні супутники. Наприклад, судова медицина – самостійна галузь, котра з'явилася завдяки дослідженню злочинів та протидії їм, однак, не перетворилася у складову частину криміналістики. Більш того, судова медицина – фундамент появи надалі суто криміналістичних знань. Він з'явився завдяки саме медикам – насправді першим криміналістам [11, с.67; 12, с.125–129].

По-третє, криміналістика є спеціальною, комплексною, інтегральною юридичною наукою, бо володіє різнобічними зв'язками з багатьма галузями юридичної науки і використовує їх знання в своїх цілях. При цьому вона не вторгається в сфери інших юридичних наук і механічно не поглинає їх. І в той самий час сама не розчиняється в інших знаннях. Криміналістика лише синтезує їх різні дослідження з питань протидії злочинності, що проводяться представниками інших юридичних наук, реєструє окремі їх досягнення і положення, які стикаються до певної міри з проблемами злочинності, творчо адаптує подібні запозичення для своїх потреб, а окремими з них керується у напрямку розробки і застосування власного арсеналу знань. Спираючись на все це, криміналістика формулює і обґрунтовує власні висновки, положення та рекомендації. Запозичені таким чином знання використовуються в криміналістиці також для створення і вдосконалення свого понятійного апарату. Окремі методи інших юридичних

наук використовуються, переорієнтовуються при здійсненні криміналістикою основного свого спеціального призначення – слугувати для розкриття і розслідування злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня: Злободневные вопросы российской криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА (Издат. гр. НОРМА-ИНФРА-М), 2001. – 240 с.
2. Дулов А. В. Судебная психология / А. В. Дулов. – Мн. : Изд-во «Университетское», 1970. – 168 с.
3. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М. : МООН СССР, 1967. – 290 с.
4. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. / В. В. Бедь. – К. : Каравела, 2002. – 369 с.
5. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : учебник / [В. Е. Коновалова и др.]. – Х. : Одиссей, 2005. – 240 с.
6. Аверьянова Т. В. Криминалистика : учеб. для вузов / под ред. Засл. деятеля науки Российской Федерации, проф. Р. С. Белкина. – М. : Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.
7. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : учебник / [В. Е. Коновалова и др.]. – 2-е изд. – Х. : Одиссей, 2006. – 352 с.
8. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / [В. О. Коновалова и др.]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
9. Примуш М. В. Конфліктологія : навч. посіб. / М. В. Примуш. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 316 с.
10. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку / И. Н. Даньшин. – Х. : Право, 1998. – 144 с.
11. Крылов И. Ф. В мире криминалистики / И. Ф. Крылов. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1980. – 586 с.

12. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики / | Изд-во «Прогресс», 1975. – 439 с.
 Ю. Торвальд ; под ред. Н. С. Алексеева. – М. :

Даньшин М. В. Взаємозв'язок криміналістики зі спеціальними прикладними галузями знань / М. В. Даньшин // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 73–77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_15.pdf

Проголошено, що криміналістика традиційно знаходиться на передових позиціях протидії злочинності. У цій науці акумулюються нові продукти світової наукової думки, які потрібно використовувати при розслідуванні та розкритті злочинів. Через наукові доробки криміналістики удосконалено прийоми та засоби роботи з доказовою інформацією, саме вона надає поштовх для переосмислення новітніх ідей та досягнень будь-якого наукового уявлення з метою їх використання у правоохоронній та судовій діяльності. На цьому ґрунті досліджено взаємозв'язок криміналістики з юридичною психологією, юридичною конфліктологією, судовою статистикою, судовою медициною і судовою психіатрією.

Даньшин М.В. Взаимосвязь криминалистики с специальными прикладными отраслями знаний

Провозглашено, что криминалистика традиционно находится на передовых позициях противодействия преступности. Именно в этой науке аккумулируется новая продукция мировой научной мысли, которая затем используется при расследовании и раскрытии преступлений. Посредством научных изысканий криминалистики совершенствуются приемы и способы работы с доказательственной информацией, именно эта наука дает толчок для переосмысливания новых идей и достижений любого научного представления с целью их дальнейшего использования в правоохранительной и судебной деятельности. На этом фундаменте исследована взаимосвязь криминалистики с юридической психологией, юридической конфликтологией, судебной статистикой, судебной медициной и судебной психиатрией.

Danshin M.V. Relationships of Criminalistics with Special Applied Branches of Knowledge

The article proclaims that criminalistics traditionally is at the forefront of fighting with crimes. This science accumulates new products of world scientific thought, which then is used in the investigation and detection of crimes. Through scientific studies of criminalistics, techniques and methods of work with evidential information are improved this science gives rising to the rethinking of new ideas and achievements of any scientific understanding for their further use at the law enforcement and judicial activities. On this foundation, the author investigates the relationships with legal forensics psychology, legal conflicts, legal statistics, forensic medicine and forensic psychiatry.